

Концептуализација високошколског образовања: неолиберални приступ

Анђела Ђуковић¹

Учитељски факултет, Универзитет у Београду,
Србија

Апстракт Неолиберализам је доминантна идеологија која утиче на све семене друштва. Истовремено, високошколско образовање захваћено је променама које мењају његов идентитет, смисао, улоге и положај. У фокусу анализе је идентификовање и сагледавање кључних неолибералних идеја – слобода тржишта, индивидуализам, индивидуална слобода, ограничена држава, које трансформишу концепт високошколског образовања. Оне су сагледане кроз тенденције комерцијализације и приватизације високошколског образовања, инструментализације у односу на потребе економије знања и стандардизације као техничке подршке у остваривању ефикасности и осигурању квалитета. Оштри закључак је да се високошколско образовање у неолибералном приступу концептуализује кроз идеју економског раста. Под утицајем неолибералних вредности, оно се схвата преважно као приватно добро, што омогућава његово позиционирање као тржишног актера. Мењају се традиционалне улоге студента и професора, као и институционална мисија универзитета. Његова примарна сврха је да служи потребама актуелне економије. Универзитет у контексту неолиберализма своју суштину у највећој мери исказује економским језиком исплативости, продуктивности и конкурентности.

Кључне речи: неолиберализам, високошколско образовање, слободно тржиште, комерцијализација високошколског образовања, инструментализација високошколског образовања.

Увод

Високошколско образовање постаје једна од најпопуларнијих тема о којој се јавно дискутује. Политичка и друштвена превирања крајем 20. и почетком 21. века пренела су се на универзитете који под њиховим притиском трансформишу свој положај, улогу, смисао и начин деловања. Сведоци смо велике реформе која мења традиционалну сврху универзитетског образовања, идентитет институција,

¹ andjela.djukovic@uf.bg.ac.rs

улоге професора и студената (Bodroški Spariosu, 2017: 1). У многобројним радовима и истраживањима на ову тему може се уочити да је често предмет анализе утицај глобализације и владајуће идеологије на природу високошколског образовања.

Некада је идеја о високом образовању, а посебно универзитетима, била јасна када је реч о његовој функцији и месту у друштву. Данас се она губи у фрагментарности културе и одговорима универзитета пред изазовима спољашњих притисака (Winch & Gingell, 1999). Неолиберализаму као доминантној идеологији друштва отворен је пут да преобликује школу и универзитет (Hall, 2011).

Неолиберализам: појмовно одређење

Неолиберализам као теорија обликован је у Аустријској економској школи и Лондонској високој школи социјалних и економских наука (Фридрих Хајек – Friedrich Hayek) и Чикашком универзитету (Милтон Фридман – Milton Friedman). Његово теоријско упориште је у делима економиста који су били привржени идеји неокласичне економије Алфреда Маршала (Alfred Marshall), Вилијама Стенлија Џевонса (William Stanley Jevons) и Леона Волраса (Leon Walras), са циљем да се замене класичне економске теорије Адама Смита (Adam Smith), Дејвида Рикарда (David Ricardo) и Карла Маркса (Karl Marx) (Harvey, 2012).

Неолиберална идеологија заснива се на реafirмисању класичних поставки индивидуалне слободе, заштите приватне својине, тржишно оријентисаног развоја и предузетништва. Супротстављена је теоријама (велике) државне интервенције у привреди, као што је теорија Џона Мајнарда Кејнса (John Maynard Keynes), која је дошла до изражаја тридесетих година 20. века као одговор на Велику депресију, а која је после Другог светског рата била идеја водиља многим креаторима политике (Harvey, 2012). Следећи идеју слободног тржишта оспоравали су државне интервенције, регулативе, државно власништво и државу општег благостања (Berend, 2009).

Основне вредности неолиберализма су: индивидуализам, индивидуална слобода, спонтани поредак, владавина права, ограничена држава, слобода тржишта, врлина производње, природни склад интереса и мир (Boas, 2003). Индивидуализам је једна од кључних вредности, јер неолиберализам појединца који сам доноси одлуке и одговора за себе посматра као основну јединицу анализе. Индивидуална слобода је право „својствено људској природи“ (Boas, 2003: 17). Неолиберализам као концепција своје корене има још у 17. веку у идеји насталој из отпора према аристократији која живи на рачун других људи и у складу с тим нелиберали се залажу за право људи да задрже плодове свога рада. У складу с наведеним, као и главним постулатима о слободи, развила се и идеја о слободном тржишту и потреби да се ограничи утицај државе. Слободно тржиште посматра се као економски систем слободних појединаца и услов за стварање богатства. Анализирајући друштво неолиберали су увидели да се поредак у друштву ствара спонтано као последица деловања појединаца који своје поступке усклађују са поступцима других да би остварили циљеве. Они сматрају да се најважније установе друштва развијају спонтано, без централног усмеравања (Hall, 2011). Као један од твораца ове идеје, Милтон Фридман

се снажно противио ширењу регулативне улоге државе, укључујући и државу општег благостања, те је предложио приватизацију различитих државних функција.

Дејвид Харви (Harvey, 2012) сматра да је неолиберализам превасходно политичка економска пракса која почива на премиси да се људско благостање најбоље може унапредити ослобађањем индивидуалних предузетничких слобода и вештина унутар институционалног оквира који обезбеђује слободу тржишта и трговине. Држава треба да успоставља структуре које су потребне за осигурање права приватне својине, као и да гарантује за правилно функционисање тржишта. Тамо где тржишта не постоје, на пример у областима као што су природни ресурси, образовање, здравствена и социјална заштита, потребно их је створити државном акцијом. Према томе, суштинска идеја неолибералне идеологије јесте да се човекова добробит у највећој мери унапређује допуштањем слободе предузетништва и јачањем приватне својине, слободног тржишта и слободне трговине, док се државне интервенције на тржиштима морају држати на минималном нивоу (Harvey, 2012). Централна идеја је право на приватно предузетништво и приватну слободу, а присутна је општа тенденција прерастања свих друштвених ентитета у тржишне актере (Olssen & Peters, 2005; Venugopal, 2015).

У неолиберализму се верује да политику у већој мери покреће економски раст него друштвене потребе. Закони тржишта требало би да управљају сваком људском активношћу, што укључује и идеју да људи треба да плаћају за свако јавно добро, од паркова, плажа, аутопутева до високог образовања (Giroux, 2014). Од седамдесетих година 20. века неолиберализам је постао доминантна идеологија која обликује све аспекте живота у САД, са тенденцијом да постане глобална идеологија (Giroux, 2014). Заступници неолибералног пута заузимају утицајне положаје у образовању (на универзитетима) у кључним државним институцијама (министарству финансија, централним банкама), у међународним финансијским институцијама (ММФ – Међународни монетарни фонд, Светска банка и Светска трговинска организација). Многи аутори закључују да се системи образовања трансформишу под утицајем неолибералне модернизације, као и да се развија нови језик и дискурс у подручју образовања (Ball, 2014; Giroux, 2014; Rizvi & Lingard, 2010; Rustin, 2016; Oleksenko, Molodychenko, & Shcherbakova, 2017). Преиспитујући сврху образовања данас и концептуализацију образовних реформи, Ризви и Лингард (Rizvi & Lingard, 2010) запажају да је сврха образовања преиначена у функцији економских разлога. Такође, сматрају да такав инструментални поглед на образовање формално и неформално промовише већина међународних организација и националних влада. Бол (Ball, 2014) уочава исте приступе образовним реформама у циљу конвергенције глобалне политике, у оквиру којих се са социјалдемократских прелази на неолибералне претпоставке.

Без обзира да ли неолиберализам схватамо као идеологију или политички програм, препознајемо кључне вредносне димензије као што су слобода тржишта, кориснички избор, приватизација, предузетништво и њихово испољавање кроз три тенденције: а) комерцијализација и приватизација високошколског образовања; б) инструментализација високошколског образовања; в) осигурање квалитета високошколског образовања кроз регулацију и стандардизацију.

Идеја слободног тржишта, комерцијализација и приватизација високошколског образовања

Проширење теорије неолиберализма на социјалну сферу утиче на све нивое образовања (Brown, 2015; Giroux, 2014). Представници неолиберализма сматрају да ова идеологија пружа најкомплетнију форму друштвеног функционисања и заговарају идеју да све друштвене интеракције треба посматрати у контексту тржишта (Brown, 2015; Harvey, 2012). Основна премиса је да не постоји колективно добро, већ само индивидуално и његова интеракција са тржиштем. Сматра се да вредна добра и услуге боље обезбеђује конкурентно тржиште него држава, што за последицу има став да их треба препустити предузетницима, јер се тако избегава недостатак подстицаја и процеси доношења одлука у којима доминирају посебни интереси и политички утицаји (Harvey, 2012).

Високошколско образовање, као и сви остали нивои образовања, традиционално је посматрано као јавно добро (Bodroški Spariosu, 2012). Концепт јавног добра (у економској перспективи) одређују две суштинске карактеристике: неискључивост и неконкурентна потрошња. Према томе, немогућност искључивања појединаца из уживања користи без обзира да ли за то носе трошкове или не, као и могућност да коришћење производа или услуге није смањена чињеницом да је и други појединци користе показатељи су да је нешто јавно добро (Stiglitz, 2008, према Bodroški Spariosu, 2012). Јавна добра стварају велики број екстерналија познатих под именом друштвена или јавна корист. Она су потенцијално свима подједнако доступна, што значи да су добра за колективну потрошњу. Такође, јавна добра, осим што су генерално доступна свима, не подлежу конкуренцији. Њихову производњу мора финансирати држава из општих прихода, без нужног ослањања на цене или било које тржишне механизме, као што су нпр. школарине (Tilak, 2008).

Неолиберализам са снажном усмереношћу на ефикасност и профит претпоставља да би високошколско образовање требало да функционише супротно идеји јавног добра, као превасходно приватно добро, односно да поприма одлике ривалске потрошње и могућност искључивања. Ова логика доводи до тога да се образовање схвати као услуга која се технички може наплатити од сваког корисника и да се може куповати и продавати на тржишту као свака друга врста робе (Bodroški Spariosu, 2012). У неолибералној перспективи, високошколско образовање треба третирати као приватно добро, што значи да подлеже законима тржишта. Овакво схватање носи са собом сложене импликације, укључујући и финансирање високошколског образовања.

Проблем јавног финансирања високог образовања постао је хроничан проблем у многим државама. Владе су своја решења пронашле у неолибералној аргументацији, а пре свега у полазишту да је тржиште решење за све проблеме. Вођене том логиком, државе се повлаче, ако не као једини, онда као доминантни финансијери високог образовања. Овакве промене уочавају се у повећаном броју самофинансирајућих студената, односно њиховом растућем учешћу у финансирању јавног система високог образовања и порасту броја приватних високошколских установа (Tilak, 2008). Високошколско образовање доживљава своју трансформацију из превасход-

но јавног, непрофитног у приватно, односно профитно добро. У основи ове праксе је схватање да су користи од високошколског образовања превасходно приватне, што значи да појединац у највећој мери може да их присвоји за себе (Bodroški Spariosu, 2012). Према томе, ако су користи приватне, високошколско образовање треба да остане у домену приватне одлуке, као и приватног финансирања. Ова логика налаже да ће сваки појединац финансирати своје високошколско образовање, јер му оно доноси директну или индиректну корист коју ће углавном присвојити за себе и зато друштво не мора да финансира оне који ће по својој природи и зарађивати више (претпоставка је да високошколско образовање доноси боље запослење, а самим тим и већу корист појединцу). Тилак (Tilak, 2008) истиче да присталице ове идеје као аргумент често наводе да је овакав систем студирања ефикаснији. Студентима је у интересу да што пре заврше студије и самим тим плате мање трошкове, што значи да ће вредније и са повећаним улагањем напора студирати како би студије завршили на време. Такође, наводи се да се веома често истиче и да млади више цене свој уложен новац него новац пореских обвезника.

Истовремено уз прихватање идеје о високошколском образовању као приватном добру, мења се и схватање о природи високошколских установа, које се посматрају као предузећа на тржишту образовних услуга (Bodroški Spariosu, 2012). Оба становишта су обухваћена концептом комерцијализације високошколског образовања и њиме се објашњавају настојања и пракса да се оснажи повезаност између високошколског образовања и економског сектора (Tilak, 2008).

Последица оваквих полазишта је да се високошколско образовање претвара у међународни тржишни сервис за који се верује да ће кроз обезбеђивање образовања као услуге остварити профит. Универзитети који су тржишно оријентисани обезбеђују образовну делатност са примарним циљем стицања зараде. Студенти се посматрају као корисници, а професори као произвођачи услуге. У складу са тржишном логиком, тежи се ефикасности (остварити профит, са што мање улагања), флексибилности и опстанку на тржишту (остати конкурентан) (Бодрошки Спариосу, 2012). Једна од манифестација ових идеја је све већи број транснационалних компанија које активно учествују у пружању међународних образовних програма на профитној основи и чијим се акцијама тргује на берзама (Verger & Fontdevila, 2016).

Окретање ка тржишту је високошколско образовање довело до стварања партнерстава са привредним субјектима у заједничким пословно-истраживачким подухватима, као и до развијања предузетничког духа, као последице стварања климе за развој и конкурентности самог универзитета. Развијају се тзв. предузетнички универзитети, који промовишу економски развој, а одликује их тржишна оријентација, иновативност, адаптивност, усмереност на потребе корисника, флексибилност, ширење области развоја, као и промена у начину управљања знањем. Предузетнички универзитет се фокусира на научна и технолошка истраживања која могу бити комерцијализована и због тога примењује нове индикаторе квалитета базиране на перформансама. Континуирано се развија партнерство са привредом и проналазе се нови извори финансирања и остваривања профита (Taylor, 2017). Саставни део оваквог концепта високог образовања је не само функционисање усмерено на

тржиште, већ и реструктурирање високошколских установа по моделу корпорацијског управљања. У релевантној литератури, појам корпоратизација универзитета (*corporatization of the university*) указује на примену пословних менаџерских техника на руковођење универзитетом (Taylor, 2017). Контрола расположивих ресурса, снажна извршна и централна администрација су неке од основних одлика управљања, које су аналогне корпорацијском управљању. Управљање системом одозго надоле, раздвојеност оних који доносе одлуке и оних који обезбеђују услугу јесте модел који произилази из неолибералне логике (Taylor, 2017).

Укратко, неолиберална идеологија подстиче излазак универзитета на тржиште, што је довело до такмичења за студенте, средства и престиж, мењање начина управљања и партнерстава са привредним субјектима. Такође, предузетништво, које је постало одлика функционисања универзитета, појављује се и као важан исход учења студента. Развијање предузетничког духа код студената, како би се одговорило на глобалне економске трендове друштва, постаје важан део студијског програма. Према неолибералној логици, запошљивост дипломираног студента има кључни значај. Одговорност универзитета према тржишту рада оправдава се као добробит за студента.

Економија знања и инструментални поглед на високошколско образовање

Неолиберализам је идеологија веома блиска глобализацији, посебно када се говори о слободном тржишту, јер најчешће представља форму кроз коју су структурирани локални и глобални односи (Olssen & Peters, 2005). Једна од идеолошких претпоставки јесте потреба стварања јединственог глобалног тржишта. Економска логика је доминантна у овој идеологији, а једно од најзначајнијих начела је ефикасност. Профитни сектор образовање схвата као идеално средство којим се то постиже, јер представља стратешки сектор у коме долази до стварања људског капитала (Kanić i Kovač, 2017). Образовни системи су под великим притиском да повећају обим формалног образовања младих, али и да их ускладе са захтевима глобалне економије (Rizvi & Lingard, 2010).

Који су то новонастали концепти у економији који тако снажно реформишу образовање? За савремену фазу друштвено-економског развоја карактеристична је тзв. економија знања, чија су основна својства раст улагања у научна истраживања, развој високе технологије, свеобухватна интелектуализација друштвене производње, у којој интелектуалним ресурсима припада одлучујућа улога (Maistry, 2014). У новој економији знање добија улогу већу него икад досад. Термини „друштво знања“, „друштво које учи“, „капитал знања“, „економија заснована на знању“ су најучесталији термини које сусрећемо у релевантној литератури.

Концепт економија знања почео је да се развија током шездесетих година прошлог века. Питер Дракер (Peter Drucker) је 1969. године први пут употребио појам друштво знања и под њим подразумевао најконкурентније друштво у историји човечанства чија је економија заснована на знању (Rizvi & Lingard, 2010). Концепт је посебно популаризован током деведесетих у радовима Роберта Рајха (Robert Rajh).

Основна идеја је да је систем образовања најодговорнији за раст и трансформацију знања, а самим тим за постизање економског напретка. Образовањем се стварају „радници знања” који су способни да се адаптирају на брзе промене у окружењу и који су посвећени самопобољшању (Maistry, 2014). У основи економије засноване на знању је теорија људског капитала америчких економиста Теодора Шулца (Theodor Shulc) и Гарија Бекера (Gary Becker) који су покренули питање и детаљно расправљали о суштини људског капитала као развојног ресурса, истичући да економски успеси појединаца, као и економија националних држава, зависе од тога колико екстензивно и ефективно људи инвестирају у себе (Jovanović Kranjес, 2013; Kulić, 2012). Теорију су и даље развијали многи аутори, посебно економисти. Нова економска пракса, позната као већ поменути економија заснована на знању, донела је квалитативне промене у схватању концепта људског капитала, посебно у смислу његовог ширења са суме знања које појединци поседују на динамичке процесе кроз које се знања обогаћују и обнављају (Matthews & Candy, 1999, према Kulić, 2012). У таквој пракси, афирмисани су нови концепти као што су „интелектуално-креативни ресурси”, „развој људских ресурса” и сл. (Kulić, 2012). Економисти образовања на основу ових теорија афирмишу значај и потребу улагања у људе, односно у њихово образовање.

Из концепата друштво знања и људски капитал произашао је концепт „доживотног учења” (Liessmann, 2009). Сви ови појмови су базирани на премиси да глобализација мења економију која се огромном брзином из индустријске трансформисала у информациону или економију нематеријалних ресурса. Те промене мењају природу посла и профиле радника. Нови услови рада од радника захтевају већу флексибилност, обављање више задатака одједном (multitasking) и континуирано учење. Важно је нагласити да су у ове идеје уткане и кључне поставке неолиберализма: слобода избора и индивидуални приступ пресудним ресурсима, односно знању. Свако може да стекне знање и уђе у такмичење да би дошао до знања као најважнијег производног средства (Liessmann, 2009).

У последњој деценији покренуте су велике промене у високошколском образовању у погледу програма и система, као одговор на потребе послодаваца за образовном радном снагом, а све у циљу усаглашавања са тржиштем рада које све више захтева иновативност и ефикасност. У том смислу, пред високошколско образовање стављени су захтеви за развојем система доживотног учења, стручног усавршавања, стицања квалификација и преквалификација, као и развијање потенцијала. Актуелизована је потреба да се код студената развијају компетенције за живот и рад у друштву, знања и способност прилагођавања променљивим условима које диктира тржиште рада, турбулентна светска економска ситуација, развој науке, технике и технологије и др.

У глобалној неолибералној култури изражена је потреба за сталним усавршавањем и доживотним учењем појединца (Pоровић, 2014). Улагање у образовање схвата се превасходно као инвестиција која дугорочно гледано резултира позитивним ефектима. Ове идеје утичу на саме садржаје и суштину високошколског образовања. Као пример инструментализације високошколског образовања, може се навести Болоњска реформа образовања која је покренута у циљу превазилажења економске стагнације, кроз стварање компатибилног и упоредивог европског система високог

образовања како би био међународно конкурентнији и релевантнији за потребе економије знања (Bodroški Spariosu, 2017). Промене су ишле у смеру креирања курикулума заснованих на исходима учења и развијању компетенција студената у складу са потребама савременог друштва, ка повећању и развоју могућности запошљавања и конкурентности на тржишту рада. Указује се на значај и потребу да се наставни програми и планови осавремене и ускладе с актуелним потребама друштва, развојем науке и технологије, да се високо образовање повеже са другим секторима, односно светом рада, при чему се та повезаност најчешће односи на задовољење потреба тржишта рада (Bodroški Spariosu, 2017).

Сврха високошколског образовања редефинише се свођењем образовања на функцију развоја људског капитала и на задовољавање екстерно дефинисаних потреба и вредности. Сврха високошколског образовања помера се од образовања мале групе младих у духу академских вредности у елитном систему (у Хумболтовом смислу) ка обезбеђивању стручних и професионалних вештина за потребе запошљавања већег броја људи у масовном систему (Bodroški Spariosu, 2017). Улога високошколског образовања сагледава се у складу са потребама глобалне економије и осигурања конкуритивности националне економије. Она је сведена на припрему целокупне академске популације за друштвене и технолошке промене. У оквиру Болоњске декларације, на пример, експлицитно се наводи да би основне студије и стечена звања требало да буду препознатљива и релевантна за тржиште рада (Bologna Declaration, 1999). Како би универзитети ефикасније испунили задатак који је пред њих поставила европска привреда, осмишљен је јединствен европски високошколски простор, познатији као ЕНЕА (*European Higher Education Area*). Његов смисао се односи на успостављање и фундаментално трансформисање институција и политика високог образовања европских држава. Један од основних праваца јесте уједначавање и транспарентност система високошколског образовања, што доводи до тренда повећане стандардизације и бирократизације високошколског образовања.

Ефикасност система и стандардизација високошколског образовања

У контексту комерцијализације и инструментализације високошколског образовања, као кључна се постављају питања како бити конкурентан, како осигурати квалитет производа, његову корисност и поузданост. Неолиберални модел осигурања квалитета кроз регулацију, стандардизацију и квантификацију успоставља контролу аналогну финансијској контроли у економији и пореском систему (Pavlović-Breneselović i Krnjaja, 2018). У том смислу стандардизација у високошколском образовању може се посматрати као техничка подршка остварењу неолибералних идеја. Најопштије, стандарди представљају норме на основу којих се образовање кроз образовна постигнућа може мерити и процењивати (Winch & Gingell, 1999: 228). Стандардизација је општи тренд који захвата све секторе образовања, а одликује је усмереност на мерљиве карактеристике, терминологија исхода, постигнућа, осигурања квалитета, подизање ефикасности и сл. (Radulović, 2007). Она представља

поглед одозго, средство којим се уводи ред и подиже квалитет образовања, јер омогућава његово мерење и процену ефикасности.

Ова тенденција се уочава у реформи високошколског образовања у Европи. Болоњска реформа почива на идеји уједињења, уједначавања, хармонизације и синхронизације образовних система и образовних политика свих земаља Европе, како би биле у могућности да унапреде систем високог образовања и на тај начин буду конкурентне на глобалном тржишту и позиционирају се на светској мапи квалитетног школства и висококвалификованих и образованих стручњака (Lungulov, 2011). Болоњским процесом требало је ојачати конкурентност и атрактивност високог образовања у Европи, подстаћи мобилност студената и повећати могућност запошљавања.

У циљу ефикаснијег функционисања система, потребно је обезбедити лаку читљивост, као и упоредивост диплома и потврда о периодима учења у различитим контекстима (институционално/ванинституционално, академско/струковно). Све то омогућава флексибилност у погледу признавања стечених квалификација у различитим системима и транспарентност у њиховом документовању. Стварање јединственог простора високошколског образовања настало је из идеје да се стандардизују образовне активности инструментима кредитног система, заснованог на исходима у стварању јединственог простора, укључујући и јединствено тржиште рада и образовних услуга (Bodroški Spariosu, 2017: 110).

Инструменти који су развијени у тој функцији су: систем кредита ECTS (*European Credit Transfer and Accumulation System*) заснован на исходима, национални оквир квалификација и додатак дипломи. Систем кредита заснива се на радном оптерећењу студената у постизању одређених образовних исхода и служи за прикупљање и преношење бодова, које се заснива на транспарентним исходима учења (Bodroški Spariosu, 2017). Полазиште овог система је да се може квантитативно изразити шта индивидуа зна, разуме, може да уради у одређеном програму или периоду учења, односно представља радно оптерећење студента у остваривању исхода учења. Национални оквир квалификација служи томе да се јасно повежу квалификације у смислу нивоа, радног оптерећења, исхода учења и профила. Оваква стандардизација омогућава објективније поређење стечених компетенција различитих кандидата, јер даје увид у структуру курикулума, додатних активности и ангажовања студената, као и информације о самој високошколској установи, на основу чега послодавац лакше, брже и ефикасније може закључити о квалификацијама кандидата (Lungulov i Stipić, 2012).

Додатак дипломи омогућава јединствену промоцију студијских програма који се на универзитету реализују, исхода учења и компетенција свршених студената, а квалитет и значај њихове образовне услуге на тај начин постаје транспарентнији. Такође, знатно се олакшава и убрзава административна процедура у вези са признавањем и вредновањем стеченог образовања и квалификација за студенте из иностранства (Bodroški Spariosu, 2017). Додатак дипломи користан је за студенте и универзитете, али и послодавце, јер представља могућност за брже проналажење и запошљавање појединаца с адекватним квалификацијама, вештинама и знањима

потребним за конкретно радно место и обављање одређене врсте посла (Bologna Declaration, 1999).

Стандардизација је присутна и у процесима провере и осигурања квалитета у високошколском образовању. На подручју ЕНЕА уведени су јединствени стандарди за осигурање квалитета, који омогућавају јединствену проверу високошколских установа и у складу с тим унапређење квалитета. Стандарди су универзални и применљиви на све високошколске установе без обзира на структуру, функцију и величину. Требало би нагласити да су стандарди предвиђени као инструмент који се користи како за спољашње вредновање квалитета, што чине стручне агенције и комисије, тако и за унутрашње вредновање, односно самопроцену која се најчешће огледа у систематском прикупљању података и повратних информација од студената, предавача и осталих заинтересованих страна (Bodroški Spariosu, 2017).

Закључак

Под утицајем неолиберализма високошколско образовање се све мање третира као јавно добро и показује тенденцију искључивања оних својстава које га одређују као колективно настојање. Уместо јавног добра, образовање поприма карактеристике робе која се продаје на слободном тржишту. Високошколске установе посматрају се као предузећа на тржишту образовних услуга, које су технички наплативе од студената (Bodroški Spariosu, 2017). У складу с тим, мењају се улоге студената и професора. Студенти се схватају као корисници услуге коју пружају професори. Студент је корисник образовне услуге који улаже у своје знање, као ресурс који ће му омогућити бољу припрему за тржиште рада. Комерцијалном логиком систем се диверзификује. Концептуално се мења високошколско образовање у том смислу што се губи традиционална улога јавно финансираних и институционално аутономних универзитета. Високошколско образовање сада обезбеђује разне врсте институција од државних и приватних универзитета, до предузећа и компанија, па све до виртуелних ентитета. Једна од основних преокупација универзитета јесте комодификација (процес претварања предмета, вештина, добара и услуга у робу на тржишту) и комерцијализација.

Високошколско образовање концептуализује се кроз идеју економског раста. Сврха образовања редефинисана је његовим свођењем на функцију развоја људског капитала. Може се закључити да је сврха високошколског образовања сведена на уску екстерну инструментализацију у односу на инхерентне образовне циљеве. Његова примарна сврха је да служи потребама привреде. Свако ко организује/обезбеђује високошколско образовање треба да има на уму потребе економије. Несумњиво, неолиберализам представља основу свега што у образовању можемо назвати тржишном вредносном оријентацијом. Општи закључак је да неолиберална идеологија високошколско образовање редукује и рационализује како би било што економичније и ефикасније. Подређује га актуелној глобалној економији, подели рада, моћи великих корпорација, а његова суштина се у највећој мери објашњава економским језиком исплативости, продуктивности и квантификације мерљивих учинака.

Литература

- Ball, S. J. (2014). *Performativity, Commodification and Commitment: An I-Spy Guide to the Neoliberal University*. Institute of Education, University of London London: Routledge.
- Berend, I. (2012). *Evropa posle 1980*. Beograd: Arhipelag.
- Boas, D. (2003). *Libertarijanizam*. Beograd: Centar za liberalno-demokratske studije.
- Bodroški Spariosu, B. (2017). *Univerzitetsko obrazovanje pred stalnim izazovima*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Bodroški Spariosu, B. (2012). Komercijalizacija visokoškolskog obrazovanja i različiti pristupi osiguranju kvaliteta. *Nastava i vaspitanje*, 61(4), 645–661.
- Bologna Declaration (1999). *Joint Declaration of the European Ministers of Education of 19 June 1999*. Retrieved from http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf
- Brown, R. (2015). Markets and Non-Markets. In R. Brown (Ed.), *Higher Education and the Market* (pp. 6–19). New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Giroux, A. H. (2014). *Neoliberalism's War on Higher Education*. Chicago: Haymarket Books.
- Hall, S. (2011). The neoliberal revolution. *Cultural Studies*, 75(6), 705–728.
- Harvey, D. (2012). *Kratka istorija neoliberalizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Jovanović-Kranjec, M. (2013). Ekonomizacija visokog obrazovanja u Republici Srbiji. *Ekonomski horizonti*, 15(1), 87–96.
- Kanić, S. i Kovač, V. (2017). Neoliberalizam i obrazovanje u kontekstu globalne obrazovne politike. U J. Milutinović (ur.), *Zbornik Odseka za pedagogiju, Sveska 26* (str. 69–92). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Kulić, R. (2012). Obrazovanje u kontekstu ekonomskog rasta i razvitka. *Zbornik Instituta za pedagogiju i andragogiju*, 17(1), 97–113.
- Liessmann, K. P. (2009). *Teorija neobrazovanosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Lungulov, B. (2011). Ishodi učenja u visokom obrazovanju kao indikatori kvaliteta obrazovanja, *Pedagoška stvarnost*, 57(7–8), 610–623.
- Lungulov, B. i Stipić, M. (2012). Kurikulum usmeren na kompetencije studenata i ishode učenja u visokom obrazovanju, U O. Gajić (ur.), *Kvalitet obrazovnog sistema Srbije u evropskoj perspektivi: zbornik radova, Knjiga 2*, (str. 121– 132). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Maistry, S. (2014). Education for economic growth: A neoliberal fallacy in South Africa. *Alternation*, 21(1), 57 – 75.
- Oleksenko, R., Molodychenko, V., & Shcherbakova, N. (2017). Neoliberalism in Higher Education as a Challenge for Future Civilization. *Philosophy and Cosmology*, 20, 113–119.
- Olssen, M., & Peters, M. A. (2005). Neoliberalism, Higher Education and the Knowledge Economy: from the free market to knowledge capitalism. *Journal of Education Policy*, 20(3), 313–345.
- Pavlović Breneselović, D. i Krnjaja, Ž. (2017). Obrazovanje i nauka u neoliberalnom lavirintu. U J. Ćirić i L. Breneselović (ur.), *Zbornik za percepciju naučnog rada i poznavanje rekvizita njegove ocene* (str. 3–11). Beograd: Institut za uporedno pravo.

- Popović, K. (2014). *Evropska i globalna politika obrazovanja odraslih – koncepti, paradigme i pristupi*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Društvo za obrazovanje odraslih.
- Radulović, L. (2007). Standardizacija kompetencija kao jedan od pristupa profesiji nastavnika – kritički osvrt. U: Š. Alibabić i A. Pejatović (ur.), *Andragogija na početku trećeg milenijuma* (str. 383–392), Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Rizvi, F., & Lingard, B. (2010). *Globalizing Educational Policy*. London: Routledge.
- Rustin, M. (2016). The neoliberal university and its alternatives. *Soundings*, 63(3), 147–176.
- Taylor, A. (2017). Perspectives on the University as a Business: the Corporate Management Structure, Neoliberalism and Higher Education. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 15(1), 108–135.
- Tilak, J. B. G. (2008). Higher education: a public good or a commodity for trade? *Prospects*, 38(4), 449–466.
- Venugopal, R. (2015). Neoliberalism as Concept. *Economy and Society*, 44(2), 165–187.
- Verges, A., & Fontdevila, C. (2016). *The Privatization of Education: A Political Economy and Global Education Reform*. New York: Columbia University Press.
- Winch C., & Gingell J. (1999). *Key Concepts in The Philosophy of Education*. London and New York: Routledge.

Примљено: 25.03. 2019.

Коригована верзија рада примљена: 05.04. 2019.

Прихваћено за штампу: 06.04. 2019.

Conceptualisation of higher education: The neoliberal approach

Anđela Đuković

Teacher Education Faculty,
University of Belgrade, Serbia

Abstract *Neoliberalism has become the dominant ideology of our time, impacting all segments of society. At the same time, higher education has been undergoing changes altering its identity, purpose, roles and position. Our analysis focuses on identifying and examining key neoliberal concepts – the free market, individualism, individual freedom, the diminished state – which have been transforming the concept of higher education. These ideas are examined through the trends of commercialization and privatization of higher education, its instrumentalization in accordance with the needs of a knowledge economy, and standardization as an instrument in the striving for efficiency and quality assurance. The overall conclusion is that higher education, from a neoliberal perspective, is conceptualized in terms of economic growth. Under the influence of neoliberal values, higher education is regarded primarily as a private good, thus enabling its positioning as an economic agent. The traditional roles of students and teachers are being transformed, as is the institutional mission of the university, whose primary purpose has become to serve the needs of the current economy. In the neoliberal context, the essence of the university is expressed primarily through the economic terms of profitability, productivity and competitiveness.*

Keywords: *neoliberalism, higher education, free market, commercialization of higher education, instrumentalization of higher education.*

Концептуализация высшего образования: неолиберальный подход

Анджела Джукович

Факультет педагогического образования,
Университет в Белграде, Сербия

Резюме *Неолиберализм становится доминирующей идеологией, которая затрагивает все слои общества. В то же время, на высшее образование влияют обстоятельства, которые меняют его идентичность, значение, роли и положение. Цель данного анализа заключается в выявлении и изучении ключевых неолиберальных идей – рыночной свободы, индивидуализма, индивидуальной свободы, ограниченного государства, которые трансформируют концепцию высшего образования. Они рассмотрены через тенденции коммерциализации и приватизации высшего образования, инструментализации в связи с потребностями экономики знаний, стандартизации в качестве технической поддержки в достижении эффективности и гарантии качества. Согласно общему выводу, высшее образование в неолиберальном подходе*

концептуализује се кроз идеју економског раста. Под дејством неолибералних вредности образовање у прву реду се схвата као приватно својство, што омогућава њему позиционирање на тржишту. Традиционалне улоге студената и наставника, као и институционална мисија универзитета мењају се. Његова главна циљ је да служи потребама модерне економије. Универзитет, у оквиру неолиберализма, објашњава своју суштину у највећој мери економским језиком ефикасности, окупаемости, продуктивности и конкурентности.

Кључеве речи: неолиберализам, више образовање, слободан тржиште, комерцијализација више образовања, инструментализација више образовања.